

Osmanlı Mutasarrıfı Çapanoğlu Mahmut Celâleddin (Celâl) Bey'in Hâtıraları

Yayına Hazırlayanlar: Hakkı Acun, Abdulkadir Dündar, Editör A. Yaşar Ocağ

Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2013, 357 sayfa, ISBN: 978-975-16-2692-9

Nursal KUMAŞ*

Çapanoğulları, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Bozok (Yozgat)¹ merkezli olmak üzere İç Anadolu Bölgesi'nde hâkimiyet kurmuş olan Mamalu Türkmenlerine mensup bir âyan ailesidir². Çapanoğulları ailesi, bölgeye yerleştikten sonra -zaman zaman ters düşseler de-

* Okutman, Dr., Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, Bursa, Türkiye.
E-mail: nkumas@uludag.edu.tr; kumasnursal16@gmail.com

¹ Şehrin Bozok olan ismi 23 Haziran 1927 tarihinde Bozok Mebusu Süleyman Sırrı Bey ve arkadaşlarının verdikleri bir tahrir ile Yozgat olarak değiştirilmiştir (TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre: II, İctima Senesi: IV, c.33, s.681; Yunus Koç, "Yozgat", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, c.43, İstanbul, 2013, ss.559-560.).

² Çapanoğulları ailesinin tarihsel geçmişi hakkında geniş bilgi için bakınız: Özcan Mert, "Çapanoğulları", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, c.8, İstanbul, 1993, ss.221-224. Özcan Mert bu bilgiyi vermesine karşın, Çapanoğulları'nın tarihsel geçmişi hakkında bir değerlendirmenin yapıldığı giriş bölümünde, Çapanoğulları'nın menşei hakkında

Osmanlı yönetimi ile olan ilişkilerini sıcak tutmaya özen göstermişlerdir. Bu durum, onların bölgedeki ekonomik ve sosyal nüfuzlarını arttırdığı gibi devletin çeşitli kademelerinde de görev almalarına vesile olmuştur³.

Celâl Bey, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, ülkenin taşra vilayetlerinde alaylı olarak görev yapmış bir Osmanlı mutasarrıfıdır⁴. 1861 yılında Yozgat'ın Arapseyfi Köyü'nde doğmuştur. Babası, Akdağmadeni Kaymakamı Hacı Osman Nuri Bey'dir. Kardeşleri: Mustafa Edib, Hâlid ve Sâlih Beylerdir. Celâl Bey, 1935 yılında hatıralarını bir deftere nakletmiştir. Torunu Abdülkadir Çapanoğlu tarafından muhafaza edilmiş olan bu defter, 10×15 cm boyutlarında ve 166 sayfadan oluşmakta olup, siyah renkli küçük bir kapak içinde yer almaktadır. Prof.Dr. Hakkı Acun tarafından defterin bir kopyası alınarak gerekli düzenlemeleri yapılmış, Prof.Dr. Abdulkadir Dünder tarafından günümüz Türkçesine çevrilmiş ve Prof.Dr. Ahmet Yaşar Ocak tarafından da metin kontrolü gerçekleştirilerek, Türk Tarih Kurumu tarafından 2013 yılında basılmıştır. Eserin giriş bölümünde, Çapanoğulları'nın tarihi ile ilgili kısmen bilgi verilmiş olup, sonuna da kısa bir de değerlendirme eklenmiştir.

Celâl Bey, mahalle mektebini bitirip rüşdiye (ortaokul) tahsilini de tamamladıktan sonra, Yozgat'ta evrak mukayyidi (kayıt memuru) olarak memurluk hayatına başlar. Ardından, Tokat'ta tahrirat (yazı işleri) kâtipliği, Malatya'da tahrirât müdürlüğü (s.60) ve Konya'da da maiyet memurluğu makamlarına getirilir. Sonra sırasıyla: Cidde, Çorum, Yanya-Berat, Tokat, Manastır-Serfice, İstanbul-Çatalca, Zor ve Afyonkarahisar mutasarrıflığı görevlerinde bulunur.

Celâl Bey, hatıralarını yazmaya önce kendini tanıtarak başlıyor. Memuriyet hayatındaki başarılarının kendisini mevki olarak yükselttiğini fakat aynı başarıyı tahsil yaşamında gösteremediğini ve bundan dolayı üzüntü içinde olduğunu ifade ediyor. Celâl Bey hatıralarında, görev yaptığı yerlerin idari, ekonomik ve sosyal yapısını ve bu yapılardaki eksiklikleri ve bozuklukları dile getirerek, Osmanlı Devleti'nin son dönemleri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Bu bilgiler arasında; halkı haraca bağlayan birtakım çetelerin ortadan kaldırılması, veba hastalığını önlemek için Mekke'de bir etüv makinesinin kurulması, karantina bölgelerinde görev yapan Müslüman doktorların sayılarının az olması, bedevilerin saldırgan tavırları, konsolosların idari makamları baskı altına alıp yönlendirme

çeşitli rivayetler ileri sürüldüğünü fakat kökenleri hakkında kesinleşmiş bir bilginin olmadığı söylenmektedir (ss.1-5).

³ Mert, a.g.e, ss.221-224.

⁴ Mutasarrıf: Bir sancağın en büyük idâre âmiri (Tanzimat'dan sonra). Bakınız: Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, Ankara, 2013, s.807.

girişimleri vs. bulunmaktadır. Celâl Bey bunlara ek olarak; Anadolu'nun taşra kasabalarındaki memurların, İstanbul'daki merkezi yönetimin zafiyetinden yararlanıp karıştıkları yolsuzlukları, halkın ve valilik yönetiminin iyi niyetli girişimlerine karşın sözü edilen bu memurların maddi menfaat temini elde etme hırslarını ve aralarındaki çatışmaları da hatıralarında sıkça dile getirmekte ve bu tür olaylarda kanunlara son derece dikkat ettiğini, amiri bile olsa doğru bildiği konuda kesinlikle taviz vermediğini söylemektedir.

Celâl Bey, Milli Mücadele sırasında çıkan ve Çapanoğlu (Yozgat) Ayaklanması olarak adlandırılmış olan olayların kahramanlarından biri olarak anılmaktadır. Bu durumu destekler nitelikte, Mustafa Kemal Paşa, Nutukta şöyle demektedir: “...Çapanoğullarından Celâl, Edip, Salih, Halit beyler; Aynacıoğulları ve Deli Ömer çeteleri gibi birtakım eşkiyayı başlarına toplayarak 13 Haziranda (1920) Yozgat civarında Köhne nahiye merkezini işgal etmek suretiyle isyan ettiler ve 14 Haziranda da Yozgat şehrini işgal ederek büyük bir muntıkaya hâkim oldular...”⁵

Bu olayı bastırmakla görevlendirilmiş olan Çerkes Ethem de hatıralarında, Nutuk'ta belirtilen ifadeye paralel olarak, Celâl Bey'in ayaklanmanın baş sorumlularından biri olduğunu belirtiyor: ⁶ “...Bu şehri kendilerine ittihaz eden ve bu haçlı isyanını idare edenlerin başında Çapanoğlu Celâl ve Edip Beyler bulunuyordu. Bununla beraber Yozgat'taki bu ilk mücadeleye bizzat yetişememişlerdi, civarlarda kuvvet topluyorlarmış...”

Celâl Bey, genel görüşlerin aksine, bu olayların çıkmasından küçük kardeşi Halid'i sorumlu tutmaktadır. Kardeşinin uygun olmayan hareketleri nedeniyle tüm ailenin zan altında kaldığını ifade etmektedir. Halid'in, kendisinden ve ailesinden gizli olarak Sivas'ta Nâzım isminde bir şahısla bir olaya karıştığını beyan etmektedir. Bu durumdan haberi olmadığına dair yemin eden Celâl Bey, kardeşinin karıştığı olay ve Nâzım denilen kişi hakkında bilgi vermemektedir. Eseri yayına hazırlayanlar da Celâl Bey'in “haberim yoktu” ifadesini-dolaylı da olsa- destekleyici nitelikte, Edib Bey'in oğlu Şekip Bey'in İstiklâl Madalyası sahibi olduğu, Celâl Bey'in oğlunun ise İstiklâl Savaşı gazisi olduğuna dikkat çekmektedirler.

Eserin giriş bölümünde; Çapanoğulları (Yozgat) Ayaklanması, siyasi bir olay olarak görülmekte ve günümüze kadar bu olay hakkında sağlıklı bir değerlendirme yapılmadığı, bölgedeki diğer isyanlarla karıştırıldığı ve olayın yalnızca askeri yönden ele alındığı iddia edilmektedir. Prof.Dr. Ahmet Yaşar Ocak'tan yapılan alıntı ile bu olay “zoraki isyan” (s.4) olarak tanımlanmakta ve Çapanoğulları'nın bir kısmının bu olayın dışında kaldığı ifade edilmektedir. Bölge liderlerinin geçmişte devletle olan ilişkilerini iyi tuttukları için bölgede

⁵ Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk Söylev**, c.II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2006, s.602.

⁶ Çerkes Ethem, **Çerkes Ethem'in Hatıraları**, Dünya Yayınları no:6, 1962, s.65.

güç kazandıkları, merkezi hükümetin de bu güçten çekindiği için bölge üzerinde gereğinden fazla hassas davrandığı iddia edilmektedir. Bu ayaklanmanın sürekli öne çıkarıldığı ve “*bir bardak suda koparılan bir fırtına*”⁷ (s.5) dan ibaret olduğu ifade edilmektedir. Eseri hazırlayanlar, olayların tarafsız ve bilimsel olarak yeniden incelenmesi gerektiğini söylemektedirler. Buna karşın, ayaklanmayı çok önemli olmayan nedenlerden çıkmış bir durummuş gibi göstermeye ve olayın boyutunun büyümesinin nedenini Milli Mücadele liderlerinin tutumuna bağlamaya çalışmaktadırlar. Eseri hazırlayanların, Celâl Bey’in de hatıralarında dile getirdiği şu sözlerden etkilenmiş oldukları ortadadır:

“Ma’ahâza hakkımızda söylenmedik hezeyan-âmiz (saçma sapan) söz kalmadı. Güyâ tarihi ihtirasa ve Samsun’dan akub gelen İngiliz paralarına isnâd ve i’lân ediliyordu. Bu ise efkâr-ı umûmiyeyi aleyhimize tahrik için yapılmakda olduğuna hem de gülerekden halk kâildi (emindi). Zâten şaki Ethem ve avanesinin bu kıratda bulunanların yapacağı bundan başka ne olabilirdi? Tarihi ihtirâs denilen yüzlerce sene evvelki derebeyliğini ihyâ maksadı imiş. Yirminci asırda hususiyile Anadolu’nun hem de en orta kısmında böyle bir ihyânın mümkün olmayacağını akl-ı selim elbette teslim ederdi. İngiliz parasına nâmusunu satmak ise sâlifü’l-beyân Edhem ve avanesi gibi erâzilin (rezillerin) kârı idi. Hâin-i vatan deniliyor idik. Hâlbuki bunu diyenler bu vatanla alâkadar olmadıktan başka ve vatan kelimesinin vâvını bile bilmek ve takdir etmek meziyetinden mahrum bir alay hâne-harâbdî (evi yıkılası idi). Acaba biz ki hâin-i vatan ad edilisek sâdtki kim olabilirdi...”(s.322).

Celâl Bey bu sözleri ile İngiliz parasına tenezzül etmediklerini, bağımsız olmak gibi bir niyetlerinin olmadığını ve vatan haini tabirini kabul etmediklerini belirtiyor. Celâl Bey, ayaklanmanın çıkış nedeni olarak sadece şu sözleri söylemektedir:

“...fakat mütekâbil hatalar işi çığrından çıkardı. Mecburiyet hâsıl eden mudâfa-i nâmus ve şeref ve haysiyet mes’elesine isyân şekli verildi. Bu yüzden mâlen, mülken, cânen büyük zararlara uğradıldık. Kasabada hânelerimiz, çiftliklerde ne var ne yok yakıldı yıkıldı. Hâk ile yeksân edildi. Bir hayli mevâşi (büyük baş hayvan) Ankara’ya götürülüp ganâyim (ganimetter) denilerek satıldı...”(ss.320-322).

Ayrıca bu olaylarda Çerkez Ethem’in yağmacı bir tutum sergilediği, bölgedeki sermaye birikimini yok ettiğini ve şehir nüfusunun azalmasında önemli bir rol oynadığını ifade etmektedir. Eserin giriş bölümünde, Çapanoğulları’nın damadı olan Abdulkadir Bey’in hatıratına dayanarak: “Çapanoğulları’nın:“*Milli Mücadeleye karşı olmadıklarını fakat Milli Mücadele’nin başında olan kişiler hakkında bazı tereddütleri bulunduğu*” (s.3) şeklinde bir yorum getirilmiştir. Bu yoruma paralel olarak: “*Onlara göre Mustafa Kemal Paşa ve etrafındakilerin amacı düşmanı temizlemek değil, padişahu tahttan indirmektir*” (s.3) şeklinde Çapanoğulları’nın, Milli Mücadeleyi İttihatçıların hazırladığı bir oyun olarak görme eğiliminde oldukları iddia edilmektedir. Celâl Bey’in bu konuda, doğrudan bir ifadesi bulunmamasına karşın, halkın bir kısmının milli mücadelecileri sonu başarılı olmayacak bir maceraya atılmış kişiler olarak görme eğiliminde olduğunu ifade ettiği şu sözleri, yazarların

⁷ Dr. Ali Şakir Ergin’in yayımladığı, Çapanoğulları Hadisesi ve Abdülkadir Beyin Hatıraları isimli kitabın takdim sayfasını yazan Kâzım Yaşar Koprıman’dan alıntı yapılmıştır.

bu tezini kısmen de olsa destekler niteliktedir: “...Anadolu'nun da bir macerâyâ kurban ve neticen ahâlisinin diğerleri gibi mahv-u perişan edilmeleri mülâhazası biraz derin düşünenler için pek hâtır-ı hazâyin idi...”(s.318).

Çapanoğulları'nın, İttihat ve Terakki Partisi'ne güvenmemelerinin nedeni geçmişte yaşadıkları olaylardır. Celâl Bey, 1915 yılında emekli olduktan sonra, İttihat ve Terakki Partisi'ne üye olmuş fakat partinin bazı konulardaki tutumunu beğenmeyip eleştirmiş ve bundan dolayı da emeklilik ile birlikte tüm hakları elinden alınıp, kardeşi Mustafa Edip Bey ile beraber partiden ihraç edilmiştir. Daha sonra Yozgat'a yerleşen Celâl Bey, İtilâf ve Hürriyet Partisi'ne girerek muhalefetini sürdürmüştür. Eserin yazarları da bu durumu hatırlatarak tezlerini desteklemeye çalışmaktadırlar. Çapanoğulları'nın Ankara'dan gelen ve bölge milletvekillerinden oluşan nasihat heyetini dinlememeleri de bu tezi destekler nitelikte olduğu söylenebilir.

Celâl Bey'in hatıralarında, meşrutiyet yanlısı olduğunu gösteren veya en azından meşrutiyetin ilan edilmesini destekleyici nitelikte söylediği bir beyanı yoktur. Buna karşın sıradan gördüğü ve baldırı çıplak olarak nitelendirdiği kimselerin vatan ve hürriyet sevdalısı kesilip, vali dâhil mevcut idarecileri hafife almaya başladıklarını söylemektedir. Çatalca'daki görevi sırasında da bazı kişilerin hürriyet söylemleri ile İttihat ve Terakki Partisi'ni de arkalarına alarak nüfuz kurmaya çalıştıklarını fakat kendisinin buna izin vermediğini beyan etmektedir. Hürriyet kahramanı sıfatıyla memur yapılan birtakım görevlilerin, İttihat ve Terakki Partisi'ne çok zarar verdiğini ve partinin bundan dolayı halkın desteğini kaybetmeye başladığını ifade etmektedir.

Celâl Bey, herkesin gözünü hırs ve intikam bürümüştü diyor. O'na göre, Osmanlı idarecileri gerçek anlamda bir devlet memuru olmadıkları sürece, yönetim şeklinin meşrutiyet veya herhangi bir rejim olması bizim başarılı olmamızı sağlayamayacaktır. Celâl Bey, fırkacılık ve kabinelerdeki kararsızlıktan, en çok taşrada çalışan memurların zarar gördüğünü ifade etmektedir. Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti'nin girmesine neden olanların yurt dışına kaçıp orada can verdiklerini belirten Celâl Bey, keşke kalsalardı da vatanlarında ölselerdi diyor. Harp süresince devlet hazinesinin çeşitli şekillerde suiistimal edildiğini bunların bir kısmının yakalandığını ama bir kısmının da zengin olup mevki makam kazandıklarını ifade ediyor.

Celâl Bey, Çapanoğulları ile ilgili ayaklanmayı anlatırken dikkat çeken dört isimden bahsetmektedir: Çapanoğulları üyeleri için tutuklama kararı çıkartan Erkân-ı Harbiye Reisi Miralay İsmet İnönü, af çıkmış olmasına karşın kardeşi Halit ve akrabalarından bazı kişileri

asıp, hayvanlarına el koyup şehre zarar verdiğini söylediği ve şaki (haydut) olarak nitelendirdiği Çerkez Ethem⁸, kendisini şikâyet ettiğini söylediği kaymakam Giridli Fahri ve Ankara'da çıkardığı ilk gazetenin basıldığı matbaanın düzenlenme masrafının Çerkez Ethem tarafından verildiğini iddia ettiği Yunus Nadi.

Çerkez Ethem, Celâl Bey'in kaçarak Sivas Aziziye'de ikâmet eden Çerkezlere iltica ettiğini ve bazı Çerkes beylerinin kendisine telgraf çekerek Celâl Bey için af dilediklerini ifade etmektedir⁹. Celâl Bey ise Çerkez Ethem'in yaşattığı olay nedeniyle Yozgat'tan uzaklaşmak gereğini duyduğunu ve bu nedenle Çerkeslerin misafiri olduğunu söylemektedir. Bu olaylarda Çerkez Ethem'in yağmacı bir tutum sergilediğini, bölgedeki sermaye birikimini yok ettiğini ve şehrin nüfusunun azalmasında önemli bir rol oynadığını iddia etmektedir.

Çapanoğulları (Yozgat) Ayaklanması'ndaki rolü nedeniyle, Celâl Bey'in hatıraları dikkate değer görünmektedir. Fakat beklentilerin aksine Celâl Bey, bu ayaklanma ile ilgili çok fazla bilgi vermemekte ve bazı konuları atlamakta veya üstü kapalı ifadeler kullanmaktadır. Örneğin; Ankara'ya göç kararının iptal edilme gerekçesi: "*Birçok düşüncelerden ve muhâkemât-ı zihniyeden ...*" (s.320) denilerek geçiştirilmektedir. Eseri hazırlayanlara göre Celâl Bey'in böyle davranma nedeni; konuyu yeniden dile getirmekten çekinmesi veya kabuk bağlamış bir olayı tekrar gündeme getirmek istememesidir. Bu yorumlara ek olarak, anlatılan olayların farklı alanlara çekilmek istenmesiyle Çapanoğulları'nın bundan daha fazla zarar göreceği endişesinin yer aldığı söylenebilir.

Sonuç olarak, Celâl Bey'in hatıraları, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki yerel yönetimlerde yaşanan sorunları ortaya koyması açısından son derece önemlidir. Fakat Çapanoğulları (Yozgat) Ayaklanması ile ilgili sınırlı olarak verdiği bilgiler olayın aydınlatılması ve birtakım soruların cevabının verilmesi konusunda yetersizdir. Buna karşın, Celâl Bey'in hatıralarında dile getirdiği birtakım ipucu niteliğindeki veriler, bu konuda araştırma yapacak olanlar için yol gösterici nitelikte olacaktır.

⁸ Çerkez Ethem, hatıralarında; "... *Vakit geçirmeksizin Yozgat şehrinde Kuvay-ı tedbiye divan-ı harbi kurulurken... Abaza Rıfat müfrezesinden dört kişi de bulunuyordu... Şehir içinde ilk müsademe gecesi kargaşalıktan istifade ederek, Rıfat Bey'in müsaadesiyle bazı evlere girip sahiplerini tazyik etmek ve bu suretle birkaç yüz liralarmı almaktı. Aynı zamanda bir Ermeni kızının da bıkırını izale eylemekti... Abaza Rıfat Bey dâhil olmak üzere dört kişi de maznun olarak tevkif edilmişlerdi...*" (ss.65-66) diyerek bir anlamda Celâl Bey'in söylediklerini doğrulamaktadır.

⁹ Çerkez Ethem, a.g.e., s.69.